بەراهەنی نەگەیشتە باشوور…
سوهەیب فاروق

لە بنەڕەتدا کە شیعر دێت تەکنیک و ئایتم و چەنێتییەکانی لەخۆوەن، پێش تیۆر دەکەون، دواتر تیۆر دێت و لەسەر شیعر قسەی خۆی دەکات و ئەمە بۆ شاعیری ئەوسا وا ئەبوو، یانێ شاعیر کردە شیعرییەکەی جۆرێک لە ئیلهام بوو، پاشتر شاعیر تیۆرەکان دەناسێت بۆ پێی ویست و سەلیقەی خۆی تیۆرەکان لە شیعردا جێ ئەکاتەوە، واتە بەر دوو جۆر شیعر ئەکەوین "شیعری پێش تیۆر" و "شیعری پاش تیۆر" بۆ نموونە زۆرێک لەو تەکنیک و جۆر و ڕیتم و سەبکانەی سەردەمی کلاسیکی کوردی شاعیر پێشتر دەیزانین، دواتر شیعری لە درووست ئەکردن، یانێ لانی کەم "نالی" و هاوسەردەمەکانی دەیانزانی تیلنیشان و مولەممەع و موستەزاد و هونەرەکانی بەلاغە چین، لە نوێشدا "شێرکۆ" و هاوسەردەمەکانی دەیانزانی بەکەسکردن و بەرجەستەکردن و مۆزیکی ناوەوە و دەقی واڵا و تێکەڵکردنی ژانرەکان چین، بەرە تازەکانی شیعری ڕۆژهەڵات، تەکنیکگەلە نوێیەکانی وەک پارۆدی و پەرسۆنی و ئایرۆنی … تاد دەزانن، باس لەوە نییە شاعیرێک تیۆرێک بکات بە باڵای نووسینێکدا و بیکاتە شیعر ئەوەندەی ڕوونکردنەوەی دوو جۆر لە نووسینی شیعرە.

شیعری نوێ و ئەمڕۆیی هاوکاتی دەخە پیشەییەکەی دنیا و ماددیبوونەوەی، پیشەیی بووەتەوە ڕاستەوخۆ جۆرێک لە زاڵێتی و دەرکەوتنی چەنێتییە بەسەر چییەتیدا، لەبەرەوە لەم زاڵبوونی چەنێتییەدا ڕێک بەر ئەوە دەکەوین، کە تیۆرەکان ڕەنگ دەدەنەوە له دەقدا، ئەمە ڕێک ئەوە دەخاتەوە، کە شیعری ئەمڕۆ چەنێتییەکە لە چوارچێوەی تەکنیکگەلی ئەمڕۆییدا، شیعری "بەراهەنی" شیعرێکی زمانتەوەرە و زمان تیایدا جۆرێک لە خۆیەتی تەدایە، ئامراز نییە بۆ گەیاندنی پەیامی شیعرییەت کایەکانی زمان خۆیان شیعرییەتن، لەم جۆرە لە زماندا کە فۆڕم نوێنەرایەتیی دەکات، تا ڕادەیەکی زۆر مانا ونە، ئەوەی هەیە چێژ و ڕامان و وردبوونەوە و وەستانە، لە جیاتیی ئەوەی شتێکمان پێ بڵێت شتێکمان پیشان دەدات، لەبەرەوە مانای شیعر نەک لە قاڵبی شاعیردایە، بگرە هەر وجوودیشی نییە.

دەخی شیعری کوردیی باشووری کوردستان، دەخەکە کەمتر بەر تیۆرە نوێیەکانی شیعر کەوتووە، هێشتا جۆرێک لە زاڵێتیی "چەنێتی" هەیە بەسەر "چییەتی"دا، لەبەرەوە کەمئاشنایی و نەشارەزایی لە تیۆرە نوێیەکان وا دەکات ئەدەبی بەراهەنی بێگانە دەر بکەوێت بە نیسبەت

شیعری کوردیی باشوورەوە.

▪ **ئەم دۆخە بۆ وا یە؟**

١- جۆرێک لە سەرسامێتیی ئەدەبیی باشووریيانە تا چەند ساڵ پێش ئێستا بە وردی و بە ئێستاشەوە، بۆ ئەدەبی فارسی هەبوو لەو شوێنەدا کە چیگوتن هەیە نەک چۆنگوتن، بۆ وێنە چیگوتنی "س□وهراب" و "لەنگەروودی" و "شاملۆ" دێتە ئەمدیو وەلێ چۆنێتییەکان ناگەن، تەنانەت لە دۆخە کوردییەکەشدا "سوارە" چۆنگوتنەکانی نایەن، زمانی سوارە کەمتر ئەگات، هێمن و هەژار دێن، وەلێ سوارە نایەت، "خەوە بەردینە" نایەت!

٢- "شێرکۆ بێکەس" و "لەتیف هەڵمەت" وەختێ نوێنەرایەتیی بەشێکیی باش لە نوێگەریی ئەدەبی ئەکەن، هێشتا هەر چیگوتنەکەیان وەک ئەدەبی بەرگری ئەگات، ڕەهەندە تەکنیکییەکانیان کەمتر جێ ئەگرن.

٣- ڕوانینی باشووریيانە تا ڕاددەیەک ڕوانینێکی چییەتی- تەوەرانەیە، شاعیر دەیەوێت نوێنەرایەتیی کۆمەڵناس، فەیلەسووف، دەروونناس، ئاییناس بکات لە ڕێی شیعرەوە، ئیتر نوێنەرایەتیکردنی خۆی دوا ئەکەوێت، لای شاعیری گەورە و دیار بیستوومە کە شیعرێکی نووسیوە فەلسەفەیە، لای جیددیترینی شاعیرەکان بە ناو لامن شیعر دەبێت پڕ بێت لە مەعریفە، قسەکان لە بارەی زۆر شتەوەن لە شیعردا، لە بارەی خودی شیعرەوە نین، لە باشووردا شاعیرەکان کۆمەڵناسانە فەیلەسووفانە فر□یدیانە عیرفانییانە دەدوێن، شاعیرانە نادوێن، شاعیری باشووری فەیلەسووفێکی شاعیرە، کۆمەڵناسێکی شاعیرە، شاعیرێتی دوا دەکەوێت و ڕشتەکانی تر پێش دەکەون.

٤- لای زۆرێک لە شاعیران زمان جەنگی پێ ئەوترێت، جەنگی تیا ناکرێت، خۆشەویستی پێ ئەوترێت، خۆشەویستی تیا ناکرێت، ئیشی پێ ئەکرێت ئیشی تیا ناکرێت، زمان خۆی نابێتە شت لە خۆیدا ئەبێتە شتێ ئەوی تر ئەڵێت، زمانی زۆرترینی شیعری نوێی باشوور ئەوی تر ئەڵێت، تا سنووری ئەوسەری دنیا شارەزایە و ڕۆشتووە، کەشفی جوگرافیای دنیای کردووە، وەلێ خۆی نەوتووە، کەشفی پۆتانسی□□□کانی زمان"زمانی شیعری" نەکردووە، ئیش لە زماندا نەکراوە، ئیش بە زمان کراوە، زمان □□و□و□یەکە ئەوەندە لێ ئەخوڕرێ، ناخولقێنرێت(زمانی شیعری).

٥- لە جیددیترینی کۆڕەکان و نووسینە ئەدەبییەکاندا، هێشتا ئەوەی باوە یەکێتیی با بەت، ڕێنووس، ناوونیشانی شیعر، ڕێزمان و خاڵبەندی، وشە بە واتای فەرهەنگ، مانای شیعری

باون، هێشتا دەخەی تەکنیکیی بەشی زۆری شیعری نوێی باشووریانە لە سەردەمی خوازە و مەتافۆدایە، قۆناغی زمانیی دوای ئەوەمان نییە، پەخشانە شیعر و ڕۆمانە شیعر و دەقی واڵا لە برەودایە لێرەوە "بەراهەنی" دوا ئەکەوێت و ناگات چوون ئەوەی لای ئەدەبی بەراهەنی هەیە "پۆلیفۆنی" و "ئاشنایی سڕینەوە" و "ئایرۆنی" و جۆرێک لە هەڵوەشاندنەوەیە، ئەمە بە بەردەنگێک هێشتا باوەڕی وابێت شیعر ئەبێ بە لایەنی کەمەوە یەکێک لە پایەکانی چواندنی تێدا بێت، دەبێت خاڵی هاوبەشیشیان زۆر نزیک بێت "بەراهەنی" پوولێکی قەڵب ناهێنێت، بە یەکێک زەوقی ماناتەوەرانە بێت ئاشنایی سڕینەوە و وێنە یەک شتن، بە یەکێک هێشتا داڵغە ئەدەبییەکانی لە دەوری یەکیەتیی بابەت-دا بێت فرەدەنگی، تێکچوون و تێکدانە شیعریەت نییە.

٦- بەشە کوردییەکانی زانکۆکانی کوردستان وەک نوێنەری شارەزای تیۆرە ئەدەبییەکان بە ئەکادیمی، بەدەگمەن قبووڵی جۆرێک لە نوێگەریی شیعری دەکەن کە ئەمڕۆیی و جیهانییە، چەند دەنگێکی کەم نەبێت کە لە پەنجەی دەست تێپەڕ ناکەن، چوار ساڵ باشترین بەشی کوردیم خوێند، هێشتا نوێگەر هەر "گۆران" و "پیرەمێرد" بوون، بە هەوا بە هەزار حاڵ دامان بە لای بزووتنەوەی ڕوانگەدا، ئەویش وەک حیکایەت نەک پراکتیک، شیعر وەک کەرەستەیەک بۆ لێکۆڵینەوە تازە هێشتا لای "ئەحمەد محەمەد" و لە بارەی وێنەی شیعرییەوەیە، تازە "ڕەنج سەنگاوی" لێکۆڵینەوەی لە بارەوە دەکرێت، هێشتا شێوە و ناوەڕۆک باون، پەرار زانکۆی هەڵەبجە کۆڕیان بە "نەوژین سەران" دەگرت، لەولاشەوە شیعری "هەندرێن، ئازاد سوبحی، ڕەفیق سابیر، ئەنوەر قادر، ئەنوەر مەسیفی، فەرهاد پیرباڵ، هاشم سەڕاج" تاکوتەرا ئاوڕیان لێ ئەدرێتەوە، خەریک نیم مافی شاعیربوون و ڕەخنەنووسین لە کەس بسەنمەوە هەندە دەمەوێت لە بارەی نوێگەریی ئەدەبییەوە بدوێم.

٧- ئەدەبیاتی فۆرمگەرا و بزووتنەوەی فۆرمالیستی تەنیا وەک حیکایەت گەیشتووەتە زانکۆکانی ئەمە و بڕێکی نوخبەش هەمان شێوە وەری گرتووە، مێژووەکەی و بەسەرهاتەکەی دەزانن وەلێ پراکتیزەکردنی زۆری ماوە، ئەمە بە تیۆرە مۆدێرنەکانی تریش هەر ڕاستە لێرەوە نەک هەر بەراهەنی ناگات "ئەنوەر مەسیفی" و "هاشم سەڕاج"یش ناگەن، "سەباح ڕەنجدەر" و "نەوزاد ڕەفعەت" شانسێکی وایان نادرێتێ، وەک بەراهەنییان لە دێت، لێرەوە "فەرهاد پیرباڵ"یش وەختێک دەڵێت "وتم با وتی نا"

یان وەختێک دیوە سوریالی و داداییەکەی دەرکەوت دەکات خەڵک وەک وڕێنە دەیبینن□ت، بەڵام “تەلعەت تاهیر” دەگات و ناوبانگیش پەیدا دەکات.

★★بەش بە حاڵی خۆم نامەوێت بڵێم چی شیعرە و چی شیعر نییە، تەنیا دەمویست بڵێم بەراهەنی نەگەیشتن□ ئ□ره و بۆیە نەگەشت.
★★فارسی نازانم بەراهەنی-م به وەرگێڕانی کوردی خوێندووەتەوە، بە فارسی بڕێک گوێم لێ گرتووە.

سوهەیب فاروق

هزر و ئازادی… ئازاد شکور

گرنگی بیرکردنەوە بۆ تاکی کورد

بۆچی گرنگە تاکی کوردی بیربکاتەوە؟ پ□تقی□ لە دوو دۆخدا تاکی کوردی بیر بکاتەوە، کاتێک ئەگەر بیەوێت فێربێت، کاتێک ئەگەر ویستی گومان بکات یان ڕەتی بکاتەوە.لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ئەوەهەڵبهێنجێنین، کاتێک تاکی کوردی بیرێکی سەلیم و ئەرێنیانە دەکاتەوە، دەبێت بە پێچەوانەی ئ□استی□ی واقیعی باو مامەڵەبکات. گرنگە خۆی داماڵێت لە هەموو نۆرمە ئاکاری و ئاین و ڕێسا کۆمەڵایەتیەکان، خۆی ڕزگاربکات لە کۆی بەها بە زۆر سەپێنراوەکانی وەکو داب نەریت و کەلتورو خێڵ و مێژوو و نۆرمە ئاینیەکان.

دەبێت سەرنج و تیشکی بخاتەسەر لایەنە تاریک و تەڵخ و ناڕوون وشاراوەکان، بەم کارەش گومان دەخاتە سەر ئەو ڕووداو و دیاردانەی کە گومانیان لێ نەکراوە، ئامانجیش هەنگاو هاویشتنە بۆ ژیانێکی ڕاستەقینەو پڕ مفا.
ئەمەش دەبێتە ڕاگرو پشتێنەیەکی بەهێز بۆ تاک، لەبری ئەوەی ببێتە تاکێکی گوێڕایەڵ و دەستەمۆ بە پێچەوانەوە دەبێتە تاکێکی سەربەخۆ و خاوەن ڕوئیا و ئیرادە و بڕوا بەخۆ بوو. ئەمەش فۆرمێکی هۆشیارانەی پێدەبخشێت.

ئایا دەکرێت بیرکردنەوەکانمان سنورداربکەین؟ بێگومان هیچ سنورو بەربەستێک نییە لەهەمبەر بیرکردنەوەکانمان، چونکی بیرکردنەوە تایبەت نییە بە لایەنێکی ژیان یان یەکێک لەکایەکانی ناو جڤاک، بەڵکو بە پێچەوانەوە بیرکردنەوەکانمان دەبێت سەربەست و ئازادبن، تیشک بخاتە سەر هەموو لێڵی و تاریکیەک و دیوی دووەمی ڕووداوەکانی ناو جڤاک شیبکاتەوە. فکر دەستی دەگات بەهەموو کەیس و گرفت پرسێک، پرسیار دەکات، بەدوای هۆکارەکان دەگەڕێت، پشت بەهیچ پێشبیرو لەکدانەوەیەک نابەستێت، ئەگەر بە فلتەری ئەقڵ و لۆژیکدا گوزەری نەکردبێت. تاکی بیرکەرەوە گومان دەکات بۆ ئەوەی بگاتە کەناری یەقین و دڵنیایی، ئەمەش دەیگەیەنێت بەو ئەنجامەی کە تەفکرین و بیرکردنەوە تەنها زانستێک نییە و بەس، بەڵکو دەتوانین بڵێین تەواوی زانستەکانی تری ژیان لەمنداڵدانی هزر و بیرکردنەوەوە درووست بوون، کەوابوو هەڵە نابین ئەگەر بڵێین "هزرو بیرکردنەوە زانستی زانستەکانە". ئەگەر زانستی ئابووری تەنها لەژمارەو دراو بازاڕ بکۆڵێتەوە، یان ئاین تەنها لەمردن و دۆزەخ و ئیمان و بەهەشت بکۆڵێتەوە، مێژوو لەڕووداوە مێژوویی و بەسەرهاتەکان بکۆڵێتەوە، ئەوا بە بیرکردنەوەو فکر پێچەوانەکەی دەسەلمێنرێت، چونکی لەتەواوی ڕەهەندەکانی ژیان دەکۆڵێتەوە، هۆکارو چارەسەریەکان دەخاتە بەرباس وشرۆڤەی دەکات، کەوایە بیرکردنەوەو فکر تەواو سەربەخۆیە و خاوەن ئیرادەی تایبەتی خۆیەتی و ناکەوێتە ژێرکاریگەری هیچ کەس و بیروبۆچون و ئایدۆلۆژیایەکەوە. بۆ نموونە: ئەگەر دەقێک لەگەڵ ئەقڵدا بکەوێتە دژبەری و بەریەککەوتنەوە، ئەگەر ئەو دەقە بەلێکدانەوەی ژیری و ئەقڵی نەسەلمێنراو پشت ڕاست نەکرایەوە، ئەوا لەکاتی داوەری کردندا، دەبێت نەقڵ و دەقەکە پشتگوێ بخرێت و ڕاستەوخۆ بکەوێتە ژێر فەرمان و ڕێنماییەکانی ئەقڵەوەو پاپەندبین پێوەی. ئەمەش دەمانبات بەرەو ئەو ئەنجامەی کە بڵێین: پتەوکردنی پلەوپایەیی ڕەوای ئەقڵ و ژیری، لەکاروبارە جەوهەریەکانی ژیاندا، دەبێتەهەی لەدایکبوون و بەرهەم هێنانی هزر.

بۆچی لە کۆمەڵگەی کوردی هزر ڕەت دەکرێتەوە؟

زۆر فاکتەر و هۆکارگەلی جودا هەن بۆ ڕەتکردنەوەی ڕۆڵی تەهزرین و بیرکردنەوە لەناو کۆمەڵگەی کوردیدا، لێرەدا هەوڵ دەدەین بەشێک لەو فاکتەر و هۆکارانە بەدیاربخەین کە بوونەتە هۆی ئیفلیجکردنی ئەقڵ و ڕەوایدان بە ژیانێک کە نەقڵ ئاڕاستەی بکات، لەوانە:

هۆکاری سیاسی:

نەبوونی ئازادی سیاسی هۆکارێکی ڕاستەوخۆیە، کە فکرو بیرکردنەوە نەتوانێت جێگەی خۆی بکاتەوە و ببێتە جێی دەخوازی تاکەکان، چونکی فکر و بیرکردنەوە پێویستی بە فەزایەکی ئازاد هەیە. هەڵبەت دەسەڵاتە سیاسیەکە بەجۆرێک ڕەگی داکوتاوە، بووە بە چیخێک و بەری ڕووناکی گرتووە. دەرفەت و مەودای گۆڕان و ڕیفۆرمی سیاسی نەداوە و لەو نێوانەشدا تاک ناتوانێت بەئازادی تێڕوانین و بیرکردنەوەکانی خۆی بەیان بکات. سیستەمی سیاسی ڕێگە لەهەموو جۆرە بیرکردنەوەیەک دەگرێت کە ئامانج لێی بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری و مەعریفی تاک بێت، چونکە بەجۆرێک لەلێدان بە بەرژەوەندیەکانی خۆیان تەماشای دەکەن و لێی دەڕوانن. نموونەی زۆر هەن سەلمێنەری ئەو ڕاستیەن کە لە ژێر سایەی ئەو جۆرە سیستەمەدا بەدەیان نوسەر و ڕۆژنامەڤان بوونەتە قوربانی بیرکردنەوەکانیان، زۆرجار بەهۆی فشارو هەڕەشەو تیرۆری کەسایەتیەوە ناچاریان کردوون دەستبەرداری بیرەکەو فکرەکەیان بن، یانیش تیرۆری جەستەیی کراون. تەنانەت ئازادیەکان هێندە سنوردار کراون تاکێک کاتێک لائیرادانە بیەوێت بە قسەیەک یان بە نوسینێک ڕووبەڕووی ئەم نادادییە سیاسی و کۆمەڵایەتییە ببێتەوە ناچار بە پاشگەزبوونەوەی دەکەن و داوای لێ دەکەن ڤیدەو و نووسینی پێچەوانە بڵاو بکاتەوە. ئەمەش وادەکات لەبری ئەوەی تاک بیرێکی ئازادانەی هەبێت بە پێچەوانەوە تاکێکی ئەنفالکراو و ئیفلیج و بێ ئیرادەو تێکشکاوی لێ بەرهەم بێت. بەجۆرێکە تاکەکان ناتوانن داوای مافە سەرەتایەکانی خۆیان بکەن، بەئاژاوەگێڕو گێرەشێوێن و لادەر وێنایان دەکەن، یان جۆرێک تۆمەتیان بۆ درووست ئەکەن کە دەستی دەرەکی و کار بۆ نەیارەکانی دەسەڵات دەکەن، هەر بۆیە بیانوانە خۆیان یاسایان بۆ دەردەچێنن و هەربۆیە یاسایی ڕووبەڕووی دادگایان دەکەنەوە و ڕاپێچی زیندانیان دەکەن، بۆیە دەتوانین بگەین بەو دەرئەنجامەی بڵێین: فکرو بیرکردنەوە بەبێ سەربەستی و ئازادی ناتوانێت گەشەبکات، هەربۆیە دەگەین بەو ڕاستییەی بڵێین فکر نەمامێکە لە سایەی ئازادی و سەربەستیدا شین دەبێت و گەشە دەکات. هەروەکو چۆن ئەنگلس بیرمەندی ئەڵمانی هەمان تێڕوانین و بۆچوونی

هەیە، سەبارەت بەگەشەکردن و بڵاوکردنەوەی فکرو بیرکردنەوە لەجەنگەیەک نشونما ناکات، ئەگەر ئەو جەنگەیە پێبەست لە ئامێری ئەشکەنجەدان و زیندانی نهێنی و ئامێری ئەشکەنجەدان و لەسێدارەدان و هەموو هۆیەکانی تیرۆر ئیتر چ تیرۆری جەستەیی یان تیرۆری کەسی بێت.

هۆکاری ئاینی:

ئاین یەکێک لەو فاکتەرانەیە کە بۆتە لەمپەرێکی گەورە لە هەمبەر گەشەکردن ونەشونمای فکر و بیرکردنەوەکانی تاکی کورد، چونکی خودی فکر لە ژێر ڕۆشنایی ئەقڵ و ژیریدایە و بەئاڕاستەیەک دەڕوات کە بە فلتەری ئەقڵدا تێپەڕ بێت، بەڵام ڕەوتە ئاینیەکان پێچەوانەی ئەم ئاڕاستەیە هەنگاو دەنێن، دژی ڕەوتە ئەقڵیەکانن و زیاتر لە ژێر هەژموونی دەق ونەقڵدان، لە دۆخێکی وەهاشدا بۆچوونی سەربەخۆ دەکەوێتە ژێر دەستهاڵی ئاینەوەو وردوخاش دەبن. ئەم سەرکوتکردنە توندە ناهێڵێت تاک سەربەستانە بیربکاتەوەو تەعبیر لەبیروڕای ئازادانەی خۆی بکات، چونکە فکر لەشوێنێک گەشە ناکات ئەگەر ئەو شوێنە توندوتیژی فیکری تێدا بێت، نمونە زۆرن لەمێژوودا کە ئەو فکرە سەربەخۆیانەی لەژێر چەپۆکی ئاین فلیقانەوە و لەناو بران، چەندە زۆرن. لە ناو جیهانی ئیسلامی بە گشتی و دونیای کوردی بە تایبەتی کە ترۆری فیکری کراون، لە ڕابردوودا بینیمان کە بە دەیان فتوا دەرچوێنرا لە بەرانبەر کتێب و گۆڤارە سەربەخۆکان و دەنگە ئازادەکان و حەرامیان کردن، خوێنی نوسەرو شاعیرانیان حەڵاڵ دەکرد، سەرەڕای ئەو هەموو کوشتارو بڕینەی کە بە ناوی ئاینەوە دژی نەیارانی ئاین ئەنجام دران. بۆیە ئەوانە هەڵەن ئەگەر پێیان وابێت هەموان دەتوانن لەژێرسایەی ئاین پێکەوە هەڵ بکەن، هەموو بۆچونێکی پێچەوانەی ئاین ڕەتدەکرێتەوە. هەرکەسێکیش ئەگەر لەدەرەوەی ئاین تێڕوانینەکانی خۆی بەیان بکات، ئەوا ئاین بەلادەرو گومڕاو موشریک تاوانباری دەکات، بەجۆرێک دەیکاتە کەسێکی نامۆو هەڵگەڕاوە و دواتریش لەناوبردنی حەڵاڵ دەکرێت، لە مێژووی ئیسلامدا نموونەی وەها زۆرن، کاتێک موعتەزیلەکان ویستیان بەپشت بەستن بە ڕێنمایە ئەقڵیەکان شیکردنەوە بە ئاین و دەقە شەرعیەکان بکەن، بەڵام دەزگا ئاینیەکانی ئەوکات بەهەڵگەڕاوەو لادەر وێنایان کردن، بەجۆرێک ئاسەواریان سڕینەوەو کردنیان بە وانەیەک و بە بەردەوامی لە ڕێگەی پیاوانی ئاینیەوە، لەڕێگەی وتارەکانیان و بانگخوازە ئاینەکانیانەوە وەک جۆرێک لەڕسوایی و گومڕاو سەرلێشێواو وێنەکانیان بە مووسڵمان و نوێژخوێنان دەگواستەوە، ئامانجیشیان

لەمەدا ئەوە بوو تاکو هیچ کەس بوێری ئەوە نەکات ئەو کەلتورە زیندوو بکاتەوەو هەوڵی سەربەخۆیی فکر بدات. لە نێو ژینگەیەکی وەهادا و بەمجۆرە سانسۆرەوە و لەم شوێنە کەلەبەرو تەسک و تروسک و تاریک و نوتکەدا، فیکر ناتوانرێت گەشە بەخۆی بدات و شین ببێت. پیاوانی ئاینی لەمەدا بەتەنها نین و بە هاوکاری دەسەڵاتە سیاسییەکە لە هەوڵی زیاترکردنی هەژموونی خۆیاندان، بە هەردووکیانەوە هۆکاری سەرەکین لەپشت ئەم متبوون و دۆخە چەقبەستووەی فکردا، لە بەرامبەریشدا دەسەڵاتی سیاسی بەهاوکاری دەسەڵاتی ئاینی توانیویەتی لەسەر پێی خۆی بووەستێت، چونکی سەرەڕای پێخەڵواتیەکانیان بەڵام ئاین ڕەوایەتیان پێ دەبەخشن ئەمەش بەسوود وەرگرتن لەعاتیفەی خەڵکی، چونکی زۆرینەی ڕەهای تاکەکان نوێژخوێن و ئیماندارن.
هەردولایان دوو ڕووی یەک دراون پێکەوە دەستیان خستووەتە بیناقای هەموو ئەوجۆرە بیرکردنەوانەی کە ئەگەری هەیە ببێتە مەترسی بۆ سەرعەرشی هەردوو دەسەڵاتی سیاسی و ئاینی.

بیرکردنەوە بە سروشتی خۆی دژی ئەوانەیە، چونکە قسە لەسەر ڕووداوێک دەکات هەموو ئایدۆلۆژیایەک دەخاتە بەرتەبینی و ڕەخنە، لەنێویاندا دەسەڵاتی ئاینی و سیاسی، بۆیە لەم سەروبەندەدا بیرکردنەوەکان ناتوانن لەژێر سایەی وەها سیستەمێکدا ئازاد و سەربەست بن، چونکە فکر پێویستی بەکرانەوەی ڕەها هەیە، نەک سانسۆر بەربەست، بەنموونە فیکر بە گومانەوە دەپرسێت ئەمە بۆچی درووست بووین؟ ئایا ئامانج لەدرووستکردنمان چییە؟ یان ژیان چییە؟ ئەم کوشتوبڕە و تاکەکییەی نێوان بەهێز و لاواز بۆ چ مەبەستێکە؟ ئەمانەو دەیان پرسی تر کە فکر خۆی بەخاوەنیان دەزانێت، بەڵام ئاین ڕێگە لەم جۆرە پرسیارانە دەگرێت، چونکە ئاین نایەوێت تاک بپرسێت، چونکە تاکیان لەوەدا کورت کردووەتەوە کە تەنها گوێگرو ملکەچ بێت. ئەمەش دەخوازی فکر نییە، بۆیە پێی وایە ئاین مرۆڤی لاواز درووست دەکات بەجۆرێک لاوازی و هەژاری و گوێڕایەڵی بەدەستی خودا لەقەڵەم دەدات، ئەمەش تەنها بۆ ئەوەی تاک بیرنەکاتەوەو جڤاک بەمێگەل بکەن، بیانخەنە خزمەتی دەسەڵاتی سیاسییەوە، نەبوونی ئازادییەکی وەها وادەکات تاک توانای بیرکردنەوەی نەمێنێت، بەهۆی ئەوەی جێگەیەک نییە ئازادییەکەی تیا بەیان بکات.

هۆکاری ژینگەیی:

فاکتەری ژینگەیی یەکێکی تر لەو هۆکارانەیە کە ڕێگرن لەبەردەم پێشخستنی فکر لەلای تاکی کوردی، چونکی ئەو ژینگه کۆمەڵایەتییەی

کە تاکی کوردی تێیدا دەژێین ژینگەیەکە خوێندنەوەو فکر نەبووەتە کەلتور تێیدا. هاوڕێکانمان یان کەسە نزیکەکانمان هاندەرو ڕێگا خۆشکەر نین، ئەوژینگەیەیی کە لە ناویدا دەژیین، ژینگەیەکە دەستی کتێب نیە و ئەهلی مەعریفە نین، هەرچەند بەزارەکی ئەو کەسە نزیکانەو ژینگەکەی دەوروبەرمان وەک کەسانێکی بیرکراوەو ئەهلی ئەقڵ خۆیان وێنا دەکەن، دەڵێن پێویستە بەئەقڵ بڕیار بدەین نابێت لە ژێر کاریگەری هەست و سۆزدا بین، بەڵام ناتوانرێت وەک بیرکەرەوەیەکی ڕەسەن وێنایان بکەین، چونکی بیرکەرەوەی ڕەسەن ئەوجۆرە بیرکەرەوەیەن کە بە شێوەیەکی ڕژدو قوڵ بیردەکەنەوەو تێڕادەمێنن، کەسانێکن لە نێو دونیای تێڕامان و هەشەکیدان، پرسیار دەکەن و بیردەکەنەوە و گومان دەکەن. کەسانێکن دەپرسن و بەدوای وەڵامدا دەگەڕێن، کەسانێکن تامەزرۆی ڕاستی وحەقیقەتن. خۆیان تەرکیز دەکەن و دەکۆڵنەوە. لە شەرامەر ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەدا جۆرەکی دیکەی بیرکەرەوەمان هەیە کە زۆرینە پێکدێنێت، ئەم جۆرەیان زیاتر بیرکەرەوەی زارەکین و بیرکەرەوەیەکی ناڕەسەن و مردوون، ناتوانین هیچ بەرهەمێکی لێ وەدەست بخەین. ئەم جۆرەیان زۆرترین قسەو کەمترین بەرهەمیان هەیە، زیاتر نمایش دەکەن لەبری داهێنان، ڕۆچوون بە نێو دونیای دووفاقیدا.

پشتگوێخستنی ڕۆڵی فەرهەنگ و کتێب، یەکێکی تر لەو دیاردەترسناکانەیە کە تاکی کوردی لە تەفکرین و بیرکردنەوە دوورخستووەتەوە و تەکنەلۆژیاو ئامێرەکانی هاوشێوە جێگەی گرتوونەتەوە، گەشتووەتە ئاستێک لەناو کورددا ڕۆڵی کتێب و خوێندنەوە بەگرنگ نەزانرێت، ئەگەر لەپێشوودا کەمینەیەک سەرقاڵی خوێندنەوەو پەرتووک بووبن، لەئێستادا لەوڕێژەیە زۆر کەمترە، چونکە ئێستا گۆڕینێک لەناو جڤاکدا ڕوویداوە، لەبری کتێبخانە تەلەفزێون و تەکنەلۆژیا بووەتە میراتگری کتێب. هۆکارەکەشی وەڕای ئەوەی ڕەخنەیەکە ئاڕاستەی تاکەکان دەکرێت، هاوکات دەسەڵاتی سیاسیش ڕێگەخۆشکەرە بۆ بێ نرخکردنی بەهای کتێب، لەبری ئەوە ئامێری تەکنەلۆژیان لەسەریەک ڕێوانەی ماڵەکان کردووە، ئێستا شاشەو تیڤی تەنها لەسەردیوارەکان هەڵنەواسراوە، بەڵکو لەگیرفانمان و لە کاتی پیاسە،لە کاتی سەردان، لە ناو پاس، لە کاتی پشوو، لە ناو تەوالێت، لە ناو تەکسی، لە سەر شەقامەکان، هەموو قوژبنێکی داگیرکردووە. وادەزانین کاتێک بە پەنجەگەورە کلیک لەسەر پارچەڤیدیۆیەک دەکەین ئەوا ئیتر ئەمە کارەکی زۆر گرنگ و گەورەمان کردووە، یان جیهانمان گرتووەتە دەست. کۆمەڵناسان ئەم دیاردەیە بە”پەنجەی گەمژەیی” ناوزەد دەکەن، ئالوودە بوون

ب□ ئەنتەرنێت و ت□□ک□مەڵا ی□ تیەکان زۆرینەی ڕەهای کۆمەڵی کوردی گرتۆتەوە. تاک ب□ تەواوەتی لەخوێندنەوەو کتێب دوورکەوتووەتەوە، چونکە لەناو جڤاکدا وەک مەترسی و کارەساتبارو لەنێوبردنی زەین وێنا کراوە، بۆئەمەش هەم دیسان دەسەڵاتی سیاسی تۆمەتباری سەرەکییە، بۆیە ئێستا ل□ بەردەم بیرۆکەیەکی سیاسیا نەداین. بۆئەوەی شارستانیەتیەک بسڕینەوە پێویست ناکات کتێبەکان بسوتێنیت تەنها ئەوە بەسە کە نەهێڵیت بخوێننەوە، ئێستا لەناو جڤاکی کوردیدا ئەم جۆرە ستایلە پەیڕەوی لێ دەکرێت، میدیا لەسەر میدیا درووست دەکرێت، بۆ شۆردنەوە و ئەنفالکردنی مێشکمان بە سەدان میدیای بێ مفاو سەدان بەرنامەو پڕۆگرامی بێ ئەتەکییەت لەناو ماڵەکان ئامادەگیان هەیە، ئامانجیش لەم کارە پاشکشەو کوشتنی توانایی مرۆی تاک و مژول کردنێتی بەشتگەلێکی بێ بەها. بەم کارەش تاک تووشی بێ توانایی و بێ ئیرادەیی دەبێت و دەبێتە تاکێکی هۆشبەرو تێکشکاو.

هۆکاری ئابوری:

گرفتی دارایی کاریگەری نێگەتیفی کردووەتە سەرتاکی کوردی، وای لە تاک کردووە نەتوانێت بخوێنێتەوەو بیربکاتەوە، چونکی سیستەمی سەرمایەداری بۆخۆی هۆکارە بۆ بەنجکردنی تاک، وادەکات کەتاک جگە لەبژێوی و پارو□ی□ک بۆ منداڵەکانی، نەیپرژێتە سەر هۆیەکانی تری خۆشگوزەرانی، داهاتی تاکی کوردی باشور ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ڕووەو ئیفلاسی دەچێت، قوت و بژێوی لای تاکی کوردی بووەتە پێشینەو ئەفزەلیەت، ژیان بەجۆرێک دژوارو قورس بووە، هەموو خۆزگەیەک ئەوەیە چۆن بتوانێت داهاتی زیاد بکات و ئایندەی منداڵەکانی فەراهەم بکات، تاڕادەیەک بتوانێت سەربەخۆی ئابوری بەدەست بهێنێت، بۆیە ئەگەر تاک هەموو غەمی ببێتە پەیداکردنی نان ئەو کات تاک توانایی بیرکردنەوە و خوێندن□و□□ی نامێنێت، بۆیە لەناو تاکی کوردیدا نان بەشێوەیەک لەپێشە تەنانەت پێش هەموو کایەکانی تری ژیان کەوتووە.

ئەگەر بڕیاربێت کوم□□گ□ای کوردی بش□وبهێنین بەدوو نهۆم، ئەوا بەتەنها نهۆمی یەکەم لایەنە ئابوریەکە داگیردەکات، هەرچی نهۆمی دووەمیشە، جڤاک و مۆڕاڵ و ئاین و سیاسەت و مەعریفەو ڕۆشنبیری و کایەکانی تری ژیانە، ئەگەر لەم نێوەندەدا وا مەزندەبکەین کەنهۆمی یەکەم دادەڕووخێت، ئەوا گومانی تێدا نییە، بەڕووخانی نهۆمی یەکەم، ئەوا نهۆمی دووەم خۆی هاڕەدەکات و دادەتەپێت و دەڕوخێت. ئەگەر ئەم بەراوردکارییە بۆ کۆمەڵگاو تاکی وڵا تێکی تر بەڕاست نەگەڕێت ئەوا بەپێچەوانەوە بۆ میلەتێکی وەکو کورد تەواو درووستە.

ئەگەر تاکێک هەموو کاتەکانی خۆی بە کارو پەیداکردنی بژێویەوە تەرخان کردبێت، لایەنی دارایی فشارێکی زۆری بۆ هێنابێت ئیتر بۆ تاکی کوردی خوێندنەوەو بیرکردنەوە دەبێتە خەون و مەحاڵ، کارێکی تاڕادەیە قورس و تاقەت پڕوکێن.

هۆکاری خێڵەکی و ئەفسانەیی:

ئەمەش هۆکارێکی ترە بۆ وەستاندنی فکرو بیرکردنەوە، چونکی خێڵ کاری ئەوەیە بە کۆمەڵە خێڵێک بکاتە مەگەل و دایبڕێنێت لەکایە مەعریفی و هۆشەکیەکان، هەرکەسێکی بیرکەرەوەو هۆشیار و تەیار بەمەعریفە ناتوانێت لەناو خێڵ کەلتورو داب ونەرێتدا هەڵبکات، چونکی ئەوانەی دوای خێڵ و دەربەگ و ئاغاکانیان دەکەون تەنها دەبێت گوێڕایەڵ و ملکەچ بن خواستەکانی گەورەکەیان جێبەجێ بکەن. ناتوانن لەدەرەوەی ئامۆژگاری و واعیزو فەرمانەکانی ئاغاکانیان مامەڵەو جمجۆڵ بکەن، کەسانێکی ملکەچن نەک سەربەخۆ، خێڵەکی ناو ئەم خێڵە دوای داب ونەریت و ڕێوڕەسمە کۆمەڵایەتیەکان کەوتوون. نابێت هیچ کاتێک یاخی ببن، دەبێت بەردەوام بڵێن بەڵێ، هەموو کات ئامادەو تەیارن لەبەرانبەر هەر نەیارو دوژمنێک ئەگەرچی هەمیشە دوژمنەکان خێڵ و ئاغا و پیاوانی ئاینی و حیزب خۆیان بەخۆیانی درووست دەکەن. لەسەر بنەمای دەمارگیری و خۆپاڵەوانکردن لەپێش چاوی ڕەعیەتەکەی، بەناوی عەشیرەت و داکۆکی لەخێڵەوە، تاکەکان ئیفلیج و بەنج دەکەن. ئامانجەکەش پێچەوانەی ئاخاوتنەکانی ئاغاکانە بەڵکو ئامانج و ستراتیژ مانەوەو دەستبەسەراگرتنی زەوی و زار و سامانی ڕەعیەتەکەیە و مانەوەی ئاغاکان خۆیانە لەسەرعەرشی کوێخایەتی، نەک دڵسۆز بە ڕەعیەت و خێڵ. بەجۆرێک نەوەکانیان ئامادەو تەیار دەکەن و دەیانکەن بە قۆچی قوربانی بەبیانووی شەرەف و تۆڵەو خیرەت و عەشیرەت و دەمارگیریەوە بەهەزاران قوربانی لە کەوتووەتەوە، تەنانەت لەنێوان خودی عەشیرەتەکان بەسەدان کارەسات دروست بووە، بۆیە لەناو ئەم جۆرە ژیانەدا بەدڵنیاییەوە فکرو بیرکردنەوە ناتوانێت ئامادەی هەبێت، فکر بە کۆیلەکردن ڕەت دەکاتەوە فکر دەیەوێت تاک ببێتەوە بەخۆی، خۆی بڕیار لەسەرژیانی خۆی بدات، خۆی بە خۆی بیربکاتەوە نەک ئاغاو عەشیرەت، نەک کوێخا لەپێناو بەرژەوەندیەکەسیەکانی خۆیان بەناوی عەشیرەتەوە پاراستن لەعەرشەکەی خۆیان بکەن و دەی دەسەڵاتی سیاسی خۆش بکەن، یان پیاوانی ئاینی و حیزب لە بری ئەوان بیربکەنەوە و بڕیار بدەن.

هەڵبەت ڕۆڵی ئەفسانەو خورافات و فاڵگرتنەوە هیچی کەمتر نیە لەفاکتەرەکانی تر، چونکە لەنێو ئەم جۆرە ژیانەدا تاک شوناسی لە

دەسەنرێتەوە، تاکەکە ئازادی و سەربەخۆیی لەدەست دەدات، بەناوی پیرۆزی و بەرەکەت و شفاوە شکە لە تاک دەسەنرێتەوە، ئەوکات تاک ون دەبێت، بوونی خۆی لەدەست دەدات، چونکی مرۆڤی بیرکەرەوە ئەو جۆرە تێڕوانینە ڕەت دەکاتەوە و هیچ شتێک بە پیرۆزو موقەدەس نازانێت، بەڵکو هەموو شتێک دەکەوێتە بەر تانەو ڕەخنەوە، ئەوانەی بەوایان بە پیاو چاک و کەسانی پیرۆز هەیە خەڵکانێکن هەموو توانا فکریەکانیان لەدەست داوە، ئەمە بازرگانی کردن و دەشینی تاکە بەناوی چاکە و پیاوی چاکەوە، ئەم کارە بە پەکردنی گیرفان و کەڵەکە کردنی سەرمایەیەکی زیاترە، ئەم جۆرە مامەڵەیە دژبەرە لەگەڵ بیرکردنەوەدا چونکە ئیشی فکر دەربازبوونی تاکە لەدەست ئەو جۆرە بیرکردنەوە ناواقیعی و خورافاتە. بەشێوەیەکی گشتی بیرکردنەوە دەتوانێت لە ژینگەیەکدا جێگەی خۆی بکاتەوە کە ئەو ژینگەیە ئازادی و سەربەستی تێدا بەرقەرار بێت و ڕێگا بە بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و ئازادانە بدات.

چارەسەرکردن:

دوو ڕێگە چارە لە بەردەمی تاکی کوردیدا هەیە کە فکرو بیرکردنەوە بکاتە مەنهەج، بە مەستی دەرچوون لە نێو ئەم دونیا جەنجاڵیەی تاک تێیدا کەوت و بەند کراوەو زنجیر لەگەردنی کراوە تێکشکێنراو و بەهەشکراوە، ئەوانیش:

ڕێگای یەکەم: ئازادی

مەسەلەی ئازادی مەسەلەیەکە هیچ جێگەی سازشکردن و دەستبەرداری نیە، چونکە ئازادی واتا بوون، واتا بەهاو شکۆ و شوناسی تاک، سەرباری ئەو هەموو فشارو بارەقورسەی لە سەر شانی تاک وەستاوە، تاک پێویستی بەهێرشی پێچەوانە هەیە بە ئەمەش تەنها ئیرادەو بوێری پێویستە، دەبێت بەگژ واقیعی باودا بچێتەوەو خۆی خۆقەنەری ڕووداوبێت ئەمەش بە ئیرادەو هێزێکی تەکمەی وەک بڕوابەخۆبوون ئەنجام دەدرێت. نابێت تاک دابنیشێت و چاوەڕێی ڕەحم و کەرەمی ئەو لایەنانە بێت کە خۆیان هۆکارو فاکتەرن بە خوڵقاندنی ئەو دۆخە. هەڵبەت ئازادی بەو مانایەی کە دەبێت تاک یەکەمجار خۆی ئازاد بکات و لە خەتەو خاشاکی نەرمە ئاینی و سیاسی و ڕەهەندە کۆمەڵایەتی و ژینگە دەروونیەکان هاتبێتە دەرەوە، ئەوجا دەتوانێت داوای دەستەبەرکردنی ماف و ئازادیەکانی خەڵکانی تر بکات، تاک هەرتەنها بەرپرس نیە لەمافی خۆی بەڵکو لەسەریەتی ماف و داوای کەسانی تریش لەئەستۆ بگرێت، کەوابوو ئازادی تاک پەیوەستە بەسەربەخۆیی تاکەوە،

سەربەخۆیش واتا چەن دەتەوێت ئاوا بژی، چەن پێتخۆشە وەها بیربکەوە، چەنت پێباشە وەها چێژوەربگرە، حەزت بەکوێ بوو بۆ ئەوێ بچۆ. دەتوانین ئەم جۆرەیان بەوە کورت بکەینەوەو بڵێین: مەحاڵە تاک بەبێ ئازادی بتوانێت ببێت بەوەی کە پێویستە ببێت.

ڕێگای دووەم: بەکەلتورکردنی خوێندنەوە

خوێندنەوە دەرگای ڕزگاربوون و گەیشتنە بەئامانج، تێگەشتن و هۆشیاریە، هەمووچالاکیەکی ڕۆشنبیری یان جڤاکی بەبێ خوێندنەوە ناتەواوە، خوێندنەوە پرۆسەیەکی وراسی نییە، بەڵکو تاک دەبێت لەخۆیدا درووستی بکات، خوێندنەوە گرنگتر دەبێت ئەگەر کرا بە چێژ، کتێب پێویستە وەک شمەکێک لەشمەکەکان مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت و لەشەقام و گەڕەکەکان بانگەوازی بۆ بکرێت، ئەگەر هات و کتێب بوو بە کەلتوور ئەوکات تاک لەخوێندنەوەی نەرێنی دوور دەکەوێتەوە. کتێب دەرگایە بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی مەعریفی و هۆشیاریمان، ئەم بەرزی هۆشیاریەش وادەکات یاخی ببین، یاخیگەریەک ڕووبەڕووی واقعی باو ببێتەوە، یاخیگەریەکی ئیرادیانە نەک تەسلیم بوون. واتا هەمیشە بەکەم ڕازی نەبین، لەکات و ساتی خۆیدا ڕەنگەکان بناسینەوە، وەکو کوێر دەست نەکوتین، ئەم هۆشیاریەش ئازادیمان بەفەراهەم دەکات و ڕووبەڕووی مەحاڵ و تەحەدیەکان دەبینەوە. هەرچەند ئەم بەبەهاکردنی کتێبە ڕێگەکی لەپێشینە و دوورودرێژی هەیە هەر لە باخچەی ساوایانەوە دەست پێدەکات تاوەکو قۆناغی زانکۆ، بەڵام ئەمە نابێتە بەربەست لەبەردەم تاک، چونکی تاک خاوەنی هۆشیاری و ئاگاییە، هیچ شتێک لەپێشیدا مەحاڵ و نەکردە نییە، بە مەرجێک ئەگەر ئیرادەو بڕوای بەخۆبوونی لەگەڵدا هەبێت.

خوێندنەوە هەمان واتای ئازادی هەیە، تەنها ئەوانە ئازادن کەدەخوێننەوە، چونکی ئازادی ترس و خورافات قاودەدات، کە هەردووکیان گەورەترین دوژمنی مرۆڤن. بۆیە بەبەردەوامی دەسەڵاتە شمولی و ستەمکارەکان ترسیان لەکتێب و نوسین هەبووە، هەمان حسابی ئاگرو بارووتیان بۆ کردووە، “مارکس و ئەنگڵس” دوو لەو بیرمەندە ئەڵمانیانە بوون کە نەیانتوانیوە لە وڵاتەکەی خۆیان تێزو تیۆریاو بۆچوونەکانیان بەیان بکەن، چونکە دژبەریان لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسی وڵاتەکەی خۆیاندا هەبوو، ئەمەش دەمانگەیەنێت بەو ڕاستیەی کە بڵێین: لەهەر شوێنێک ئازادی هەبوو ئەوا فکریش گەشە دەکات، پێچەوانەکەشی دروستە.
بەگشتی “وشە” خاوەنی وزەیەکە ستەمکار سڵی لێدەکاتەوە، هەروەکو چەن ئاغاو دەرەبەگ دژی ئەوەبوون لەگوندەکان قوتابخانەو فەرگە

بکرێتەوە، چونکە ترسیان هەبوو نەبادا لەنێو خەڵکان نەوەیەکی هۆشیار درووست بێت، ئەوکات عەرشیان دەکەوێتە لەرزە، بەهەمان شێوەش لەنێو شارەکانیش ئەگەر نەتوانن ڕاستەخۆ دەرگای زانکۆ و قوتابخانەکان دابخەن ئەوا بەچەندین ڕێگەی تر چ بەپارە یان بەفشار ڕێڕەوی مەعریفە بە بەهاو بێ شکۆ دەکەن. دەربازبوونمان لەم تەنگەبەری تاریک ونوتکیە بەو ڕێگایە دەبێت کە تەنها کتێب بە دەستی ڕۆسەن و ڕاستەقینەی تاک بزانین، ئەوجا دەتوانین ئازادیەکەشمان بدۆزینەوەو، لەوقەیرانە سیاسی و ئاینی و جقاکیە بە زۆر سەپێنراوانە ئازاد ببین. بۆ خوێندنەوە ئازاد دەبین، چونکە بیر دەکەینەوە، کە بیرمان کردەوە گومان دەکەین، گەر گومانیشمان کرد دەگەین بە حەقیقەت، حەقیقەت واتا ئەوشتەی کە خەمان دەمانەوێت. لە ڕێی خوێندنەوەوە دەگەین بە بیرکردنەوە و دان بە شکۆی بیرکردنەوەدا دەنێین، کە دانمان بەوەشدا نا بوونی خەمان شکۆدار دەکەین، هەروەک لە کەجیتەی دیکارت دا هاتووە “من بیردەکەمەوە کەواتە:من هەم”. ئەمە لە ڕێی بیرکردنەوەوە ئاشنا دەبین بە بەشێکی گرنگ لە بوون و شکۆدارییەکەی.

ئازاد شکور

کاکە تەعریب و خاتوو عروبە… شەماڵ بارەوانی

ئەو ڕۆژانە لەگەڵ سەرجەکم کرد، سەبارەت بە عروبە، یەکسەر ناوی خانمێکی کوردم بەرچاوکەوت بە ناوی (عروبە!)،
تووشی شۆک بووم، سەیرە کورد بیت و ناوت عروبە بیت!؟
لەدڵی خۆم دا گووتم دەبێت ئەو خانمە چ کاکە تەعریبێک ئەو ناوەی

لێ نا بێت!؟
ئاخر ناو خلاس بوو و تۆ بێيت کچەکەت ناو بنێيت عروبە!

زۆرجار دەگەم بەو بيرکردنەوە و قەناعەتە کە بڵێم: ئێمەی کورد نەتەوەيەکی هەربەڕاستی مازۆکين و چێژ لە بێگانە پەرستی و خۆ بەکەم زانی دەبەين و ڤايرۆسی بيری عروبە تێکەڵ بە خوێن و شادەمار و جيناتمان بووەو عەرەب پەرستی بووەتە کەلتوور لەناومان!
مەترسی و کارەساتەکەيش ئەوەيە ئەو تەعريبە لەناو بەرگی ئاييندا بێت و بابای کوردی لەخشتە بردراو سەرلێشێواو ئەقڵ و هۆش بە تەعريب و بە عەرەب کراو، لێشی حاڵی نەبووبێت و نەزانێت مەسەلەکە چييەو لە هەمانکاتدا وەکو پيرزيش وەريگرتبێت و قسە لە سەرکردن و ڕەخنەگرتن لێی بە بێ دينی و هەرتەقەيی بزانێت!

هاوڕێيەکم مناڵەکەی ناو نابوو حەليمە، گوتم باشە بۆ ناوی ناکەيتە نەرمين؟ گوتی کوڕە وسبە باکافرنەبيت، تۆ نازانی ئەوە ناوی ژنەکی سەحابەيە!

گوتم جا با ناوی هەرکەسێک بێت، و ناو چ پەيوەندی بە ئايينەوە هەيه! ئينجا لێم پرسی تۆ دەزانی حەليمە واتای چييە بە کوردی؟ گوتی نەخێر!
من بەس هێندە دەزانم ئەو ناوە، ناوێکی پيرۆزە و تەواو چيتر قسەی لەسەر نەکە و بەسيکە، کاکە با کافر و گومڕا و گوناحبار نەبيت،
ئەوە نموونەيەک يان بابڵێم نوکتەيەکی بيرهێنامەوە،
دەڵێن کاتی خۆی شيوعی و چەپەکانی دەشتی شارەزور خۆپيشاندانيان ئەنجامداو لەناو خۆپێشاندەراندا پياوێکی بە تەمەنی تيابوو يەک بە دەنگ دەيگوڕاند و هاواری دەکرد و دروشمی دەگوتەوەو هۆتافی دەکێشا: ئێمە ڕۆڵەی مارکسين، لە خوا نەبێت لەکەس ناترسين،
يەکێک لەخۆپێشاندەران لێی پرسی مامە حاجی تۆ دەزانيت مارکس کێيە؟!
مام حاجی گوتی بۆ مارکس سەحابە نەبوو؟
کابرا گوتی نەوڵا مارکس دەڵێ خوا نييە و ئايينيش ترياکی گەلانە،
مامە حاجی توڕەبوو و گۆتی مارکس گوی خوارديی□، جا نموونەی کوردی داماويش ئاوايە ئەزيزم،
کوردی سەر لێ شێواو ناوێکی عەرەبی لە کچەکەی خۆی ناوە،
بۆنمونە:مائيدە:گەر بيکەيتە کوردی واتا: خوان و سفرەی نان خواردنێ و کەچی بە مەبەستی پيرۆزيش لێی ناوە!

واز لە ناوی”کەزيبان” بێنن و مەيکەنە کوردی ئازيزانم!

لەهەمووی سەیرتر! ناوی منداڵەکەی خۆی ناوە ئوسەید، کە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەڵێن:اسم تەسغیر و، ناوەکە بە واتای(بەچکە شێرەکی بچوک و ترسنۆک و بێ هێز)دێت، کەچی ئامادەنییە ناوی بنێ شێرکۆ،(شێرێکی زیرەک و بە توانا)،
عەرەب هەر بە فیزیکی وێران و ئەنفالی نەکردووین، بەڵکوو بە دەیان شێوازیتر ئەنفالی ناوو کلتورو فەرهەنگ و بوونماندەکات و هەوڵی سڕینەوەمان دەدات!
تۆ سەیرکە، لەناو زیاتر لە دووسەت ملیۆن عەرەب دوو ناوی کوردی نابینیت، کەچی لە ناو پێنج شەش ملیۆنەکەی خۆمان لە هەرێمی کوردستان، چوار ملیۆن کورد ناوەکەی عەرەبی و، ئوسامە و زەید و سەعد و سامر و مەولان و فەرحان و ڕەزوان و ڕەمەزان و چی و چی عەرەبیە!!

جا وەک ئاماژەم پێکرد تراژیدیاو ماڵوێرانی و خەتەریەکە لەوەدایە، ئەو تەعریب و بە عەرەبکردنەی ناو کولتوور و هەمووشتەکی کورد، لەناو بەرگی ئاییندابێت، ئەو تەعریبەی زۆر مەترسیناکترە لەو تەعریبەی بە ناوی نەتەوەوە، نەتەوەی عەرەب لەدژی نەتەوەی کورد جێ بەجێی دەکات.

تەعریبەکی مەترسیناک و بەتام، تەعریبەک ناوەکی عەرەبی بەر لە هەزار و چوارسەت ساڵە، تەنانەت بەر لە هاتنی ئایینی ئیسلامیش، کابرا یان ژنەکە، ئەو ناوەی لەبووە و ناوەکە هیچ پەیوەندی بە ئایینیشەوە نییە، تۆی کورد و لە سەدەی بیست و یەک دا، تازە بە تازە بێیت و ئەو ناوە عەرەبیە، لەژێر عاتیفە و سۆزی ئاییندا، لەمناڵەی خۆت بنێیت!
Seen by Shamal Ismael Kareem at 1:51 AM
Shamal Ismael Kareem
یان کوردی داماو، دیشداشەی ئەفگانی و عەرەبی لە بەردەکات و کلاوی شیشانی و تەرپووشی عوسمانلی دەکاتەسەر و عەبای خەلیجی دەپۆشێت، جا لە هەمووی خۆشتر و نوکتەتر و سەیر تر، هەموو ئەو ناو دیشداشە و کلاو تەرپۆش و عەبایەیشی لا ئایین و پیرۆزە !

ئەو تەعریبەی لەناو بەرگی ئاییندا،
ئەو تەعریبەی ئیسلامی سیاسی تاوانبار و خەتاباری سەرەکییە تیایداو دەستی ئەمی تیایە و ئەمی لەپشتەوەیە، لە ڕاستیدا ئیسلامی سیاسی دیوێکیتری تەعربیە و ڕۆڵێکی گرنگ و یەکجار ترسناکی ناڕاستەوخۆی هەیە لە پرۆسەی بە تەعریبکردنی کورد و خزمەتکردنی بزاڤی تەعریب و، ئەنفالکردنی ناو ناسنامە و کولتووری کورد و لاوازکردن و

خەفەکردن و کوشتنی هەست و شعوری نەتەوەیی لە دڵ و دەروونی تاکی کورددا، ئیسلامی سیاسی بە ناوی عەرەبی کورد هاندەدات و بە گوێرەی کتێبی«الاسلام السياسي في إقليم كوردستان- العراق» لە ساڵی١٩٩١ ڕێژەی ناوی کوردی لەناو کوردا، ٦٥٪ بووە، بە هۆی چالاکی ئیسلامی سیاسی لەکوردستان و، لە ساڵی٢٠٠٠، ئەو ڕێژەیە بۆ ٣٣٪ دابەزیوە، ئەوەتا لە ماوەی نەساڵە، ئەی دوای بیست و دوو ساڵ و ئێستا و لە ساڵی ٢٠٢٢، دەبێت ڕێژەکەی بۆ چەند دابەزیبێت؟!

لە سەردەمی بەعس، سەرەڕای دڕندەیی و ترسی بەعس و نەبوونی ئازادی، ئینجا خەڵک وەکوو تەحەدایەک بە دوژمن و قەناعەتێکی نەتەوەییش ناوی کوردیان لە منداڵەکانیان دەنا. ناوگەلێک کە هەڵگری دەلالەت و واتای نەتەوەیی و مێژوویی و بەرخودان بوون و وەکوو تەحەدایەک بە ڕژێمی بەعس و بە ڕێگەیەکی ئاشتیانە و سلمی خەباتیان دەزانی. لەگەڵ ئەوەی بەعس زۆر دژی ئەو ئاڕاستە و ناوانەیش بوو. ئەوە بەڵگەی بە هێزی بەرزی هەستی نەتەوەیی و هۆشیاری نەتەوەیی ئەو سەردەمە لای کورد دەگەیەنێت. ناو واتای ناسنامەی نەتەوەیی دەگەیەنێت، وەلێ ئیسلامی سیاسی بە پێی بەرنامەو پیلانێک کاردەکات، لە پێناو ئەوەی ناوە عەرەبییەکان بگوازێتەوە بۆ منداڵی کورد و لە دوای ڕاپەڕین و ڕووداوی١١ی سێپتەمبەر بە پێی تۆمارەکانی لەدایکبوون و تۆمارەکانی باری شارستانی گەڕانێکی زۆر لە ناوی منداڵانی کورددا، ڕوویداوە و دەیان و سەتان منداڵی تازە لەدایک بوو ناونراون ئوسامە)*. و «زۆربەی ئەو ناوانەی ئیسلامی سیاسی لە منداڵەکانی خۆیان ناون لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو ناوگەلێکی وەک:سوهەیب و موسعەب و خوبەیب و خەبباب و ڕەییان و لەو شێوە بوونە.)*سەیرە، لە سەردەمی بەعس و ترس و نەبوونی ئازادیدا، کورد وەکو تەحەدایەک بە تەعریب و دوژمن ناوی کوردی بۆ منداڵەکانی خۆی هەڵدەبژارد و ناوی منداڵەکانی دەکرد بە ئازاد و ڕزگار و شێروان و کاروان، کەچی دوای ڕاپەڕین و سەردەمی ئازادی کورد و ئازاد بوونی هەرێمی کوردستان، لەژێر کاریگەری ئایدیۆلۆژیا و ئەجێندا و وەعزو وتاری ئیسلامی سیاسی موتوربەکرا و بە تەعریب و لەوان لەو لە بیری عروبە، کورد ناوی عەرەبی لە منداڵەکانی خۆی دەنێت و ناویان دەکات بە ئیمان و هیدایەت و سەورەو ئیخلاس !

ئەفسوس هیچ کەسێک بە قەد ئیسلامی سیاسی زەربەی لە داب و نەریت و کولتووری کوردی نەداوە. ئیسلامیەسیاسیەکان هانی خانەوادەکان دەدەن ناوی منداڵانیان بکەن بە عەرەبی و بە پرۆژەو بەرنامە و پیلان ناومان لە دیاکو و کامەران و گۆران و سیروان و دلێر و دڵدار و

شێرکۆ بەناز و بەهار و ئاواز و دڵخواز و نەرمین ..تاد. لە ژێر پەردەی پیرۆزی و بە ناوی ئایینەوە دەگۆڕن، بۆ ناوی عەرەبی، ناوگەلێک کە نەپەیوەندیان بە کولتووری کوردەوارییەوە هەیەو نە ئایینی ئیسلامیش، ناوگەلێک تەنها خزمەت بە بیری عروبە و ئەجێندا شۆڤێنیەکەی عەرەب دەکات.
کە ئیسلامی سیاسی ن□استەوخۆ جێبەجێکارین و شەڕی بەوەکالەتی بۆ دەکەن!

…

١-عەبدولفەتاح عومەر بۆتانی،«الاسلام السياسي في إقليم كوردستان-العراق»، پ.١٠٠-١٠١.

٢-هەمان سەرچاوە، پ.١٠١.

یاداشت… شیعری: نەوزاد بەندی

ئەمشەو حەزم کرد ، بە دەر لە ویســـــتم
شتێ بنووسم بۆ خۆشەویســــــــــــتم
ئەوەی ســــــــــــ□انێ کەوتە نێوانمان
هەرچــــــی بنیـــــاتمان نابوو ، شێوانمان
کاتێ ئەڕۆیشـــــتم ، نامۆ و تـــــەنیا باڵ
ئەو لە ناخمدا وەک شنەی شـــــــــەماڵ
ئەبوو بە دەرمـــــــــــان بۆ دەردەکانم
ئەوەی پەنهان بوو ، بۆی ئەدرکـــــــانم
بزەی ئەخستە ڕوخســـــــــــاری ماتم
تەنیا بوومایە ، ئەیـــــــــــووت وا هاتم
ئەو دڵەی ئێستا کەلاوەی خـــــــــەمە
بۆی پڕ ئەکـــــــردم لە خەنـــــدە و گەمە
هەرچی ڕەنگ هەبوو لێــــــــی ئەپرژانم
ئەتوت کازیوەی پشـــــتی بارانـــــــــم
هەمیشە لە پێش چاوما بینراو بـــــــوو
لەگەڵ هەر دەنگێ ، ئەویش بیستراو بوو
ئەمانە هەمـووی ، هەر دوور بە دوور بوو
ئەو کەسێ نەبوو ، باخچــەیەک نوور بوو

بە یەک نەگەیشتین ، تەنانەت ســـاتـێ
بۆ یەکیش بوو بووین بە گشـــت ئاواتێ
نە چایەک خورا .. نە قومـــێ قـــاوە
نە تاوێ پیاسە ، لەملا و لـــەو لاوە
چوار ساڵ تێپەڕی ، ژیانی من و تـــۆ
ئیتر ڕۆژێکیان تـــەواو بوو زانکـــۆ
بێدەنگترین عەشق ، بێڕەنگتریـــن ڕەنگ
پێش دەستپێکردن ،جێیهێشتین بێدەنگ
ئێستایش لە هیچ کوێ ، دیارنیت باوانم
هەم تاوانبارم ..هەم بێ تـــاوانم
تاوانبارێکەم ، دوور پەرێـــزیی بوو
چی بکەم ئەو عەشقە، دڵ ئامێـــزی بوو
هەتا دوایی …. ئیلا ئاخیرهی …

نەوزاد بەندی / 28-مارت-2022